

PRINOS A. LJ. GOLJDBERGA PROUČAVANJU JURJA KRIŽANIĆA

A. Lj. Goljdberg, danas nesumnjivo najistaknutiji »križanićolog« u sovjetskoj historiografiji, propustio je, iz prevelike skromnosti, da u svom članku o Jurju Križaniću u ruskoj nauci, objavljenom u ovom svesku HZ, prikaže i svoj prinos rješavanju problema vezanih uz Križanićevu ličnost i djelo.

Već 1948, kada se tek nalazio na početku svoje znanstvene djelatnosti, njegovo se ime pojavilo na stranicama ovog časopisa u povodu njegove zrele i odlučne kritike koju je u časopisu »Voprosy istorii« 1947, br. 4, 124—126, objavio o djelu B. D. Dacjuka posvećenom Križaniću (usp. HZ I, 295), a pisac ovih redaka skrenuo je tada na njega pažnju i u svojoj ocjeni o hrvatskom izdanju izabranih tekstova iz Križanićeve »Politike« (Djelo I, 1948, 376—379). U to vrijeme je Goljdberg intenzivno proučavao Križanićevu rukopisnu ostavštinu iz koje je 1946. publicirao svoj prvijenac: »*Maloizvestnyj spisok „Privetstvija“ Ju. K-a*« (Naučnyj bjulleten Leningradškogo Gos. Universiteta br. 11—12, 39—40), a 1947. izvjestio znanstvenu javnost o drugom, dotada nepoznatom Križanićevu tekstu (*Neizvestnoe sočinenie Ju. K-a „O preverstve beseda“*, na i. mj., br. 19, 47—51). U prvom spisu, jedinom od svih njegovih rukopisa, koji je dospio u careve ruke, Križanić veliča Fjodora Aleksejeviča; tekst nije napisao vlastitom rukom, ali ga je autorizirao. U drugom rukopisu, koji je napisao u izgnanstvu 1676. za mjesne potrebe tobolskog svećenstva, Križanić je ustao u obranu službenog pravoslavlja osudivši raskolnike. Učinio je to u interesu budućega crkvenog jedinstva.

Poslije ocjene Dacjukova djela, Goljdberg je 1949. izradio temeljit, kritički prikaz historiografije o Križaniću (*Istoričeskaja nauka o K-e*, Učene zapiski Leningradškogo Gos. universiteta, br. 117, 84—119), a zatim 1950. postao kandidat historijskih nauka na temelju disertacije: »*Sočinenija Jurija K-a i russkaja dejstvitel'nost' XVII veka*«. Međutim ova je disertacija, nažalost, ostala do danas u rukopisu.

Prema autoreferatu disertacije, Goljdberg je, među ostalim, jasno odredio Križanićevu društvenu poziciju. »Značenje socijalnih projekata Križanića određuje se, po našem mišljenju, time što oni odražavaju sliku društvenih odnosa u Rusiji sredinom XVII st. onako kako je te odnose prosuđivala tadašnja vladajuća klasa, a i time što ovi projekti sadržavaju program klasnih zahtjeva plemstva koje se bori za učvršćenje staleškog poretka, za daljnje jačanje svojih političkih i ekonomskih pozicija.« Prema tome, Križanić polazi u svojoj kritici feudalizma sa stanovišta plemstva, težeći za tim da feudalno društveno uređenje učini što boljim. Međutim, njegovi ekonomski projekti, sa svojim oštro izraženim protekcionističkim obilježjem, objektivno su pogodovali razvoju buržoaskih odnosa.

Goljdberg je, nadalje, pozitivno ocijenio Križanićevu političku nadgradnju ove društvene podloge — tj. apsolutnu monarhiju, koja je tada značila nesumnjiv napredak.

»Tok historijskog razvoja potvrdio je — zaključuje Goljdberg svoj autoreferat — da je Križanićev program ispravno odrazio one tendencije koju su proizlazile iz političkog i ekonomskog života Moskovske države u sredini XVII st. i koje su kasnije dovele u Rusiji do konačnog učvršćenja novog, u poredbi s prethodnima naprednijeg oblika državnog uređenja — apsolutne monarhije.«

Uskoro nakon 1950. prevladalo je u sovjetskoj službenoj nauci mišljenje da je Križanić bio u stvari agent Rimske kurije i zakleti neprijatelj Rusije, pa je njegovo ime bilo, štaviše, izbačeno iz novog izdanja Velike enciklopedije i drugih djela. Tek pošto je ovo mišljenje bilo potkraj 1956. u javnoj diskusiji osuđeno kao neispravno, Goljdberg je mogao nastaviti s objavljivanjem svojih rasprava.

U prilogu: »*Rabota Ju. K-a nad russkoj letopisju*« (Trudy otdela drevnerusskoj literatury Instituta russkoj literatury AN SSSR XIV, 1958, 349—354), Goljdberg

nas upoznaje s izgubljenim rukopisom »Istorije«, koji se djelomično sačuvao u prijepisu Bezsonova. Uspoređujući taj fragment s ruskim ljetopisom iz 1660/1, on je dokazao da se, doduše, radi samo o ekscerptu, ali da je Križanić u svojim primjedbama i ispisima postupao vrlo samostalno i kritički. Pobijao je, na primjer, »varjašku legendu«, odlučno se suprotstavio legendi o kontinuitetu carske vlasti s Bizantom i uopće polemizirao s ruskim historijsko-političkim teorijama koje su, prema njegovu uvjerenju, ponižavale »dostojanstvo apsolutnog monarha«.

Pošto je 1960. razmotrio pitanje Križanićeva odnosa prema izvorima njegovih spisa (*Sočinenija J. K-a i ih istočniki*, Vestnik istorii mirovoj kultury 1960, br. 6, 117—130), Goljdberg je iste godine podvrgao temeljitom razmatranju mišljenje L. M. Morduhoviča o »antifeudalnoj koncepciji« Križanića. U raspravi: »J. Križanić o ruskom obščestve seređiny XVII veka« (Istorija SSSR, 1960, br. 6, 71—84) on je uvjerljivim argumentima, među kojima je važno mjesto, s pravom, pripalo i utvrđivanju Križanićeve terminologije, dosada nedovoljno objašnjene, potkrijepio svoje stanovište ukoliko izloženo u naprijed spomenutom autoreferatu njegove disertacije. Usprkos nekim stvarnim i prividnim protivurječjima u Križanićevim spisima — »osobito s gledišta suvremenog čitaoca«, kako Goljdberg ispravno primjećuje — izvan svake je sumnje da K. zastupa klasne interese srednjeg plemstva koje se nalazi u službi cara. To ga, dakako, ne sprečava da i te interese podredi svojoj cjelovitoj koncepciji apsolutne monarhije kao neophodnom preduvjetu ne samo pravednijega društvenog poretka nego i njegova osnovnog cilja: crkvenog jedinstva kao zajedničke ideologije svega slavenstva (s izuzetkom protestanata!).

Ideji slavenskog jedinstva u Križanića Goljdberg je 1963. posvetio posebnu raspravu (*Ideja slavjanskog jedinstva« v sočinenijah Jurija K-a*, Trudy otdela drevnerusskoj literatury, br. 19, 373—390). Odlučno pobijajući ocjenu Križanića kao tobožnjeg »oca panslavizma« on konstatira: »Križanićevi pogledi nemaju ništa zajedničko s velikodržavnim teorijama 'panslavista' XIX stoljeća. Križanić je bio sin svoga vremena, u okviru kojega treba da ga se razmatra. I ako se Jurju Križaniću prilazi s tih pozicija, ne može se poreći da je tada bio najistaknutiji predstavnik ideje o slavenskoj zajednici, koji je predložio takav plan preporoda slavenstva kakav je bio uvjetovan historijskom situacijom u istočnoj i jugoistočnoj Evropi sredinom XVII stoljeća.« (390) Za razliku od drugih ruskih pisaca, Goljdberg ispravno uklapa Križanića u razvoj slavenske ideje uopće a u Hrvata napose, iako i on s rezervom prima pretpostavku J. Badalića da se Križanić poglavito ugledao u Orbinija koga, međutim, nigdje u svojim spisima ne spominje. Ističe, naprotiv, nesumnjiv utjecaj poljskog historičara M. Kromera, od koga je Križanić preuzeo i misao o Rusiji kao pradomovini Slavena. Suglasio se, pak, s mišljenjem Badalića da ciklus Križanićevih pjesama »Ilirija« (1652) odražava njegovu ideju jugoslavenskog jedinstva — što ni danas ne smatram opravdanim (usp. moj članak o Križaniću u Enc. Jug. V, 1962, 417). A ne bih se mogao složiti ni s Goljdbegovim mišljenjem — koje očigledno proizlazi iz Badalićeva — da Križanić »postepeno od misli o 'sveilirskom jeziku' prelazi k zamisli o stvaranju 'sveislavenskog jezika' koji ne bi bio razumljiv samo balkanskim nego i sjevernim i istočnim Slavenima« (382). Križanić je, doduše, u mladosti pomišljao na ispravljanje jezika, ali mu je misao nekoga »sveilirskog« jezika bila tuđa.

Goljdberg je Križanića uključio u dotadašnji misaoni razvoj slavenskih naroda i po tome što je ideju slavenskog jedinstva u njega povezao s planovima o njihovu zajedničkom otporu protiv Turaka. »Cilj je tih planova ostao nepromijenjen cijelog Križanićeva života — rasap Turaka i oslobođenje Slavena, samo je metode za postizavanje cilja Križanić u različito vrijeme zamišljao na različit način« (385).

U svom posljednjem prilogu Križaniću, A. Lj. Goljdberg razmatra pitanje njegova odnosa prema suvremenom poljskom piscu S. Starowolskom koga Kri-

žanić u »Politici« često spominje (*Jurij Križanić i Simon Starovoljskij, Slavia XXXIV, Prag 1965, 28—40*). Protivno Bezsonovu koji je u Starowolskom vidio Križanićeva prethodnika pa je, štaviše, ustvrdio da se »duh jednoga posvuda osjeća u djelima drugoga«, Goljdberg je dokazao da se Križanić, doduše, u kojejemu povodio za oblikom u djelima Starowolskoga, ali da je taj oblik ispunio sasvim različitim, novim sadržajem. Dok se poljski pisac zadovoljava općenitim zahtjevom za moralnom reformom, težeći za povratkom u doba plemićke »zlatne slobode«, Križanić je izradio vrlo konkretan i u svim pojedinostima razrađen plan reforama, po kojem njegova knjiga znači »novu pojavu u razvoju slavenske društvene misli, prvi razrađeni manifest ideologije apsolutizma koji se u Rusiji izgrađivao od sredine XVII st. i pobijedio najzad u XVII stoljeću« (40).

Iste godine, 1965, sovjetska Akademija nauka izdala je potpun i kritički priređen originalni tekst Križanićevih »Razgovora ob wladatelistwu«, zajedno s njegovim prijevodom na ruski jezik od A. Lj. Goljdberga. Bio je to golem trud koji je, osim produbljenog razumijevanja Križanićevih pogleda i shvaćanja, zahtijevao i odlično poznavanje njegova osebnog jezika. Goljdberg je to izdanje, o kojem će idući svezak HZ donijeti opširniju ocjenu, popravio i svojim bilješkama.

Jaroslav Šidak

E. S. MAKOVA, SOSTOJANIE ZAGREBSKOJ TORGOVLI V SEREDINE XVI v. PO DANNYM TAMOŽENYH ZAPISEJ GORODSKOJ KOMMUNY, Sovetskoe slavjanovedenie 4, Moskva 1966, 44—54.

U svojoj raspravi »O staroj zagrebačkoj trgovini« koja, na žalost, nije dovršena, I. K. Tkalčić je obradio ne samo trgovinu već i sve probleme koji su uz nju vezani, ali nije u svom izlaganju uzeo u obzir velik dio postojećeg izvornog materijala za XVI stoljeće. Taj dopunski, veoma potreban i koristan posao, uradila je u svojoj raspravi sovjetska historičarka E. S. Makova.

Na osnovi objelodanjenih tridesetinskih registara od 1544—58, Makova analizira uvoznu i izveznu trgovinu zagrebačkih trgovaca, njezinu strukturu i putove kojima se odvijala. Govoreći o ekonomici zagrebačkog Gradeca¹ ona s pravom smatra da je njezina osnova bila zanatstvo i kaže da »uže perepis' XIV v. pokazyvaet, što remeslennoe naselenie sostavljalo bolee 30% žitelej; edva li etot procent byl menjšim v XVI v.« (45) Postotak obrtnika prema popisu iz XIV st. mogao bi doista biti i veći od 30%. Od 352 inquilina nabrojenih u spomenutom popisu bilo je 76 obrtnika to jest 21% od ukupnog broja inquilina.² Kad tom broju pridodamo i obrtnike kojih je bilo i među vlasnicima kurija onda je broj obrtnika u XIV st. znatno veći od 30%. Kao dokaz da taj procenat nije bio mnogo manji u XVI st. Makova navodi da su među gradskim prisjednicima i vijećnicima obrtnici imali gotovo polovinu mjesta (bilj. 6, str. 45). Međutim, postoje i drugi pokazatelji da obrtnici, koji su se bavili samo obrtom, nisu bili neka naročito jaka kategorija

¹ Kad govori o ispravi koju je 1242. Bela IV izdao Gradecu Makova kaže da je ona izdana Zagrebu (45). Međutim, u spomenutoj ispravi kralj kaže: »... cum nostre placuisset voluntati in Zagrabria, in monte Grech, civitatem liberam construere...« (MHZ I, 15) ili »... castrum in monte Grech iuxta Zagrabiam...« (MHZ I, 40) I u dokumentima XVI st. varoš se naziva »ciuitas Montisgreccensis« (MHZ XIV, 159, 168, 180, 185, 187). Budući da pod Zagrebom razumijevamo susjedno biskupsko sjedište, mislim da našu varoš treba nazivati zagrebački Gradec.

² I. Kampauš, Prilog pitanju o poreznom sistemu u Gradecu od XIV do XVI stoljeća, Radovi FF, Odsjek za povijest 5, Zagreb 1963, 17.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.